

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Infoleht

VABA SÕNA

NR 39 JAANUAR 2022

Vabadussõja alguse aastapäeva tähistamine Kaitseväe kalmistul ja Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris

„30. november on mittetulundusühing Eesti Vabariigi priiuse pööripäev, sest just siis saavad meie riigi vabaduse- ja vangipõlv ühepikkuseks,» ütles riigikogu esimees Jüri Ratas. «See tähendab, et iseseisva riigina oldud päevi ja okupeerituna oldud päevi on 104 aasta jooksul olnud võrdselt sama palju.

Kutsun riigikogu juhatuse nimel üles kaunistama homme kõik majad sinimustvalgega, sest sellest päevast edasi on meie riik kestnud iseseisvana rohkem päevi, kui oleme elanud erinevate okupatsioonide all,» ütles Ratas. Ta tegi riigikogu juhatuse nimel ettepaneku heisata omariikluse põlistamise tänapäeva puhul riigilipud 30. novembri päikesetõusul ja langetada need päikeseloojangul.

Fotol Eesti vabaduse põlistamise tänapäev Tallinnas Vabadussõja Võidusamba juures.

OMARIIKLUSE PÕLISTUMISE TÄNUPÄEV

Tänavu 30. novembril saab Eesti Vabariigi vabana elatud päevade arv ühe võrra suuremaks kõigi nelja sõjalise okupatsiooni päevade koguarvust, mis on 18 950. Meie riigis on olnud kaks lühemat Saksa okupatsiooni ja kaks Nõukogude Vene okupatsiooni, millest teine kestis üle nelja aastakümne.

Päeva ainulaadsus seisneb selles: kui edaspidi ei tule uut sõjalist okupatsiooni, siis on 30. novembri tähtpäev kordumatu. Valguse aeg saab pikemaks pimeduse ajast! Ja see vahe kasvab iga päevaga. Tähtpäeva saabumisest on ajakirjanduses juttu olnud, aga see on jäänud argiuudiste varju. Mõned teabekanalid avaldavad 30. novembri kohta üht-teist n.-ö. viimasel tunnil, mõni päev enne.

Kuna selle päeva pühitsemisel on tegemist rahvaalgatusega, mitte riikliku tähtpäevaga, siis on igapäev voli otsida päevale parimat nime. Kogu asi sai alguse juba kaheksa aastat tagasi. 27. märtsil 2013 pühitsesime mäletatavasti priiuse põlistumise päeva. Tol päeval sai meie praegune, teine Eesti aeg ühe päeva võrra pikemaks esimesest Eesti ajast. Asjakohase päevade loendamise tegid Muinsuskaitse Seltsi Tõru-klubi akadeemilise doktorikraadiga liikmed Uku Pihlak ja Tiit Riismaa.

Kui kaheksa aastat tagasi kanti rinnas märki, millel oli arv 7890 (esimese Eesti aja pikkus päevades), siis nüüdsele märgile tuleb arv – 18 950 (kõikide okupatsioonipäevade kogupikkus). Esi-algu rääkisime lihtsalt vabaduse rekordist, ent Toomas Kiho pakkus kevadel 2013 ilusama nime – priiuse põlistumise päev.

Tänavuse 30. novembri kohta on jäänud enim kõlama nimetus – omariikluse põlistumise tänapäev. Eesti rahvas ei pruugi sel päeval korraldada suuri kogunemisi. Piisab, kui keskpäeval – kirikukellade saatel – asetavad kaitseliitlased, naiskodukaitsjad jt. Vabadussõja ausammaste juurde lilli ja küünlaid. Õhtul võiks kodudes katta söögilaua harilikust veidi pidulikumalt. Nõnda väljendaks Eesti inimene oma vaikset tänu pikalt

kestnud vabaduse eest. Mis aga kõige enesestmõistetavam – päikesetõusul võiks oma kodule heisata sinimustvalge lipu!

Pärnu on Eesti riigi sünnilinn

Pärnu linnavalitsus on suhtunud lähenevasse omariikluse põlistumise tänapäeva väga osavõtlikult. Linnapea Romek Kosenkranius asetab lillekimbu nii Pätside kodumaja juurde Pärnu Raekülas kui ka Vabadussõja ausamba jalamile Alevi kalmistul. Pärnu Muuseumi esisein värvub valgusvihkudest sinimustvalgeks. Muuseum avab samal päeval pagulaskunstnik Erich Lepsi väljapaneku. Oli ju pagulastel kandev osa Eesti riikluse hoidmisel pikkade võõrvõimu aastate jooksul.

Pikk Hermann kui riigi sümbol

Riigikogu juhatus ja Eesti Lipu Selts teevad ühise üleskutse heisata 30. novembri hommikul majadele riigilipud. Päikesetõusul kell 8.49 assisteerivad lipu heiskamist Pika Hermannini tornis vabadusvõitluse teenekas uurija Peep Varju, 20. Augusti klubi liige Rein Veidemann ja noorkotkaste ning kodutütarde esindajad. Riigilippu pühitseb EELK peapiiskop Urmas Viilma. Päevakohane veebikoosolek algab kell 10 Riigikogu konverentsisaalis. Ettekannetega esinevad Teaduste Akadeemia president Tarmo Soomere, Tallinna Ülikooli emeriitprofessor Rein Veidemann, ajaloolane Küllö Arjakas ja ERR-i teadustoimetaja Maarja Merivoo-Parro.

Tornikellad kajavad üle maa

Kell 12 helisevad kirikukellad üle riigi. Paljud Vabadussõja ausambad asuvad kirikute lähedal.

Kellahelina saatel asetatakse ausammaste jalamile lilli ja küünlaid. Vabariigi President Alar Karis viib sel päeval pärja Kuusalu kihelkonda. Koostöös Kuusalu Keskkooli, Kaitseliidu Rävälä malevkonna ja Naiskodukaitsesega toimub kell 11 Valklas Vabadussõja mälestuskivi juures

Vabariigi Presidendi kodanikuõpetuse välitund. Osalevad keskkooli abiturientid, 11. klassi riigikaitseõpetuse õpilased ja nende õpetajad, samuti kaitseliitlased, naiskodukaitsjad, noorkotkad ja kodutütred. Mängib Kuusalu Pasunakoor.

Pidulik talitus linnajuhtide osavõtul toimub Tartus Emajõe ääres, Kalevipoja kaju ees. Jaan Tõnissoni Seltsi liikmed läidavad küünlad Tõnissoni ausamba ja tema kodumaja juures. Kell 18 pühitsetakse Tartu Peetri kirikus mälestustahvel vabadusvõitleja Enn Tartole.

Omariikluse tänapüha

30. november ei pea olema rahvakogunemiste päev, pigem on see vaikse tänu avaldamise päev.

Mõned Eesti meisterkokad nagu Angelica Udeküll kutsuvad inimesi üles korraldama oma kodus pärast tööpäeva lõppu pisut pidulikuma –

tänuõhtusöögi. Süüdates laual küünla, eelistades eestipärast toitu. Meelis Pääbo (Miniplast OÜ) on saanud kunstnik Lembit Lõhmuselt tähtpäevale pühendatud rinnamärgi kavandi. Kaheksa aastat tagasi oli rinnamärgil arv 7890 – esimese Eesti aja pikkus päevades. Tänavusel märgil on arv – 18 950. Päev läheb mööda, aga märk jääb tänapäeva meenutama.

Eesti omariikluse tänapäeva pühitsemise on algatanud kuus Eesti ajaloomälule pühendunud seltsi, neist kõige enam on ettevalmistustele keskendunud Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Lipu Selts ja Kindral Johan Laidoneri Selts. Seltsid kutsuvad rahvast üles seda päeva meeles pidama! Heisakem 30. novembri hommikul sinimustvalged lipud!

TRIVIMI VELLISTE

Eesti Muinsuskaitse Seltsi auesimees

Jõulutervitus.

Infolehe toimetus soovib rahulikku Jõule, head vana aasta lõppu ja ilusat uut 2022. aastat!

80 aastat juuniküüditamisest ja eesti rahva ülestõusust nõukogude okupatsioonivõimu vastu

14. juunil 1941, aasta pärast Eesti Vabariigi okupeerimist N. Liidu Punaarmee vägede poolt, tegid okupandid eesti rahva massilise küüditamisega esimese sammu meie hävitamiseks. Ülimalt salastatud operatsioon 14 487 Eesti kodaniku füüsiliseks hävitamiseks kinnitati Moskvast 26. mail 1941, kuid Eestis hakati meiesuguste ohvrite dokumente surmatekonnale täitma KGB operatiiv-töötajate poolt nädal varem umbes 6. juunist 1941. Demokraatliku Eesti riigi kodanikke tabas hävitustöö täiesti ootamatult. N. Liidu eriteenistused, kes olid spetsialiseerunud oma kodanike hävitamise tööle, olid Eestis põhjaliku ettevalmistustööga pihta hakanud palju varem. 1939. aasta oktoobris koos baasidesse saabunud väeosadega tulid Eestisse eriuksuste mehed, kes olid massiliste karistusoperatsioonide kogemused saanud Venemaal alates 1930-dest aastatest. Nende erariietes bandiitlike meeste tegevusest oleme aimu saanud pärast N. Liidu ultimaatumit Eestile 16. juunil 1940 ja 8 tundi hiljem alanud Punaarmee sissetungi meie riigi okupeerimiseks. Juunis -juulis 1940 vahistasid need erariietes bandiidid takistamatult Eesti kodanikke rahva hulgast otse Tallinna tänavatel. Näitena nimetan Eesti Vabariigi ministreid Vladimir Rooperet ja August Peeti. V. Roopere vahistati 17. juulil 1940 kui ta Eesti kodanikuna astus välja Eesti lipu kaitseks. See juhtus rahumeelse demonstratsiooni ajal, kui kolonn liikus Raekoja platsilt Pikale tänavale N. Liidu saatkonna poole. Pärast juulivalimisi kommunistide organiseeritud meelevaldusel olid kolonnis punalipud ja ka meie rahvuslipud. Kui mingid kriminaalsed tüübid tungisid kolonnisse ja püüdsid Eesti lippu puruks rebida, siis lippu kaitsma läinud Eesti kodanikud vahistati nende NKVD meeste poolt. See kuritegu on jäädvustatud V. Roopere jälitustoimikus märkusega, et vahistamise order puudub seepärast, et

Venemaalt tulnud agentidel puudusid vajalikud paberid.

14. juunil 1941 toimepandud massiline hävitusedoperatsioon liitis eesti rahva ühtseks ja kui nädal aega hiljem algas sõda Saksamaaga, siis juba esimesel sõjapäeval, 22. juunil 1941 kõlasisid lasud Punaarmee pihta. Puhkes tõeline eesti rahva ülestõus nõukogude okupatsioonivõimu vastu. Selle mõistmiseks piisab Herbert Lindmäe koostatud 9 maakonna 1941. aasta Suvesõja raamatuga tutvumisest. Riikliku uurimiskomisjoni ORURK-i üks juhtidest, H. Lindmäe on viinud lõpule võitluses Eesti eest langenute auraamatu koostamise. 1968. aastal pagulaste ühe juhi kapten Aleks Kurgveli Läänes alustatud töö sai lõplikult vormistatud ORURK-i komisjoni raamatute seerias 2010. aastal raamatuna „PRO PATRIA II 1940-1945. Auraamat Teises Maailmasõjas langenud Eesti vabadvõitlejaile.“ Autorid Aleks Kurgvel ja Herbert Lindmäe, täiendatud kordustrukk ja väljaandjaks Sihtasutus Valge Raamat. Meie pagulaste Läänes alustatud auraamat Eesti eest langenute jäädvustamiseks sai alguse mälu järgi koostatud esimesest nimekirjast pealkirjaga ... Auraamatu Andmekogu (ArAk). Lõpuks sai nimekirja umbes 15 000 nime. USA Senati raamatukogust õnnestus meie pagulaste kaudu hankida ORURK-i komisjonile väärtuslikke dokumente. Nende hulgas Saksa okupatsiooni ajal Elmar Tambeki juhtimisel töötanud nn ZEV-i komisjoni aruanded nõukogude okupatsiooni esimese aasta kuritegudest Eestis. 1945. aasta aprillis Uelzenis koostatud 20. Eesti Diviisis arvele võetud sõjameeste nimekiri sattus pärast kapitulatsiooni liitlaste kätte ja Vello Salo otsingute tulemusena sai meile kättesaadavaks. Need 8604 nime koos isikuandmetega täiendasid meie uurimistöid tuntavalt.

Eesti rahva ülestõusu iseloomustamiseks tuleks nimetada, et okupantidel ei olnud enam rahu Eesti pinnal, sest igal pool tabasid neid pidevad rünnakud. Sõna otseses mõttes maa põles nende jalgade all ja Stalini üleskutse järgi põletatud maa käsku täitnud hävituspataljonide mehed ei julgenud vabalt igal pool liikuda. Näitena nimetan Virumaalt Palmse valla hävitajaid, kes olid valves vallamajas 14. juulil, kui neid ründasid kohalikud talumehed. Just sellest kõrvalises kohas asunud vallamajast viidi meid, lapsi ja naisi Rakvere raudteejaama loomavagunitesse 14. juunil 1941. Jahipüsside, mõne vana vintpüssi ja omatehtud granaatidega ründajad pidid taanduma, kui lahingu ajal jõudis kohale NKVD piirivalveüksus. Üks haavilaengu kõhtu saanud hävituspataljoni mees suri haavadesse ja metsavennad kaotasid kolm meest, kes oma haavatu abistamisel hiljem vangistati. Kaks neist viidi Venemaale ning hukati 1942. aastal ja haavatu suri Rakvere vanglas piinamiste tagajärjel 25. juulil 1941. Hirmunud ellujäänud hävitajad ei julgenud enam vallamajja jääda. Nad panid vallamaja põlema ja hakkasid edaspidi koos käima Võsul küla keskel hõivatud hoones. Kodus ööbida nad ei julgenud ja pandi tähele, kuidas pimeduse saabudes täies relvis mehed oma staabist ei tea kuhu minema hiilisid. Nende sõjatee lõppes Tallinnas, kus suurem osa vahistati, anti kohtu alla ja pärast põhjalikku juurdlust kas lasti maha uue okupatsioonivõimu otsusega või määrati kuni 5 aastat vangistust.

Rakverest aga põgenesid paanikas 6. augustil rinde lähenemisel Virumaal 1941. aasta juuniküüditamist juhtinud Venemaalt saadetud NKVD leitnant Gussev ja vange valvanud punaväelased. Valvurid ei jõudnud Gussevi käsku täita ja maha lasta viimaseid vange ning panid enne põgenemist põlema NKVD arestimaja, kuhu jäi tuleroaks lukustatud kongidesse 12 surma mõistetud vahialust. Massimõrva hoidsid ära kohalikud elanikud, sest kõrvalmajast nägi süütamist Johannes Veske, kes koos oma naabri Vainosaarega jõudis mehed päästa kindlast tulesurmast. Järgmisel päeval, 7. augusti hommikul olid sakslased Rakveres ja samal päeval astus Rakvere linna Omakaitse üksusesse 50 meest. 8. augustil astus Omakaitse liikmeks veel 65 meest ja maavanem

Karl Erenurm hakkas taas tööle oma ametis. Spontaanselt kiirelt kasvanud Virumaa Omakaitse liikmete arv seisuga 1. jaanuar 1942 oli 8047 meest. Neile tuleb Virumaalt lisada Narva Omakaitse 1065 meest ja Naisomakaitse 1217 liiget. Pärast Tallinna vabastamist 28. augustil 1941 oli Virumaa metsades Narva poole põgenevaid punaväelasi vähemalt 5000, lisaks tuhandeid hävituspataljonlasi, miilitsaid ja teisi punabandiite. Põgenemisteel tapsid punased sõdalased jõhkralt tsiviilisikuid, nende seas ka loomi karjatanud lapsi ja alaealisi. Võitluses nendega korraldas Virumaa Omakaitse 1941. aastal kokku 858 haarangut ning relvastatud kokkupõrkeid tuli kokku 245. Herbert Lindmäe andmetel surmati nende operatsioonidega 427 vaenlast, haavata sai 68 ja vangistati 2741 enamlast. Tolleaegse nimeuse enamlased annab meie autor kõigile eestlasi hävitanud punaväelastele ja bandiitlike jõukude liikmetele.

Eesti Omakaitse andmetel sooritati 1941. aastal kokku bandiitlike jõukude likvideerimiseks 5033 haarangut ja vahistati 21 003 punaväelast ning veel 5632 hävituspataljonlast, miilitsat jm bandiiti. Esimesel nõukogude okupatsiooni aastal massiliselt eestlasi hävitanud enamlastel tuli nüüd surmahirmus pageda vältimatu kättemaksu eest. Kuid metsavõitlustega samal ajal võitles rindel koos sakslastega tuhandeid eestlasi, kes vabatahtlikena läksid pärast Tallinna ja Saaremaa vabastamist Idarindele eesmärgiga vabastada Venemaale ära viidud vangistatud ja küüditatud eestlased. Pärast kommunistide veriseid tapatalgud eesti tsiviilelanike hävitamisel Suvesõjas, oli vabatahtlikke Idarindele väga palju, kuid kõiki soovijaid ei saanud vastu võtta. H. Lindmäe raamatust Suvesõda Tartumaal 1941 saame teada, et major Vask formeeris 1. Eesti Rahvuspataljoni (181. Julgestusgrupi) 700-mehelises koosseisus, aga soovijaid oli olnud ligi 2000 meest! Neid fakte teades ei tohiks olla mingit kahtlust selles, et 1941. aasta Suvesõda oli tõepoolest eesti rahva ülestõus julma ja verise nõukogude okupatsioonivõimu vastu. Kuid neid fakte, mida riiklik komisjon ORURK avaldas oma uurimustes 20 aastat tagasi, ei leia me täna, 80 aastat pärast Suvesõja lahinguid, meie aja-

loolaste selle teema ülevaadetest. Kas nad ei tea täpselt 1941. aasta sündmusi või koguni ei julge kirjutada tõde eesti rahva ennastohverdavast võitlusest okupantidega poliitkorrektsust arvestades. Sellel suvel avaldatud artiklite seerias ei leia me nendelt ainsatki positiivset fakti eesti rahva vastupanuvõitlusest punaterrori valla päästnud okupantidega. Ajakirjas, mida tegijad nimetavad kõlava nimega Imeline Ajalugu, on lisana antud kasutatud kirjanduse loetelu. Autorid kirjutavad ainult kahe Eestit okupeerinud suurriigi sõdimisest Eestis suvel 1941 ja eitavad eestlaste kangelaslikku Suvesõda 1941. Okupatsioonivõim tegi 1940. aastal eesti rahva relvituks ja nii alustati ülestõusu tegelikult paljakäsi, hankides relvi vaenlaselt ootamatute rünnakutega ning end varjanud Eesti kaadriohvitseride oskuslikul juhtimisel. Nn kuldsetel kuuekümnendatel aastatel sündinud ajaloolastele võiks meenutada kas või legendaarset Soomepoiste vaimset juhti, kapten Karl Talpakut. Otepää talumehi-partisane 10. juulil 1941 Tartu Emajõe rindele juhtinud K. Talpak viis oma kompanii pärast linna vabastamist 25. juulil lahingutega koos sakslastega Tallinnani välja. Sellel sõjakäigul jõudis ta Virumaal organiseerida kohalikke Omakaitse üksusi ja Tallinna lahingute järel siseneda pealinna veoautodel sinimustvalgete lippudega vabastajana kommunistide terrorist. Imelise ajaloo autorid ei tunnista 1944. aasta Eesti kaitselahingute nimetamist meie Teiseks Vabadussõjaks, unustades Vabariigi Presidendi kohusetäitja, õigusteadlase Jüri Uluotsa üleskutse eestlastele veebruaris 1944. Meie riigipea andis edasi selge sõnumi, et eesti rahva kestmajäämine on ohus, kui me relvastatult võitlusse ei astu. Tänaastele ajalookirjutajatele ei lähe korda, et selles heitluses eesti kodu kaitseks sõdis Punaarmee vastu u 80 000 eestlast. Nende seas oli vabatahtlikena 16-17-aastaseid noorukeid. Need olid Vabadussõja võidu järel vabas Eestis sündinud mehed. Tuhanded neist andsid elu Eesti eest.

Taas vabaks saanud Eestis kirjutasiid kolm noort ajaloolast õpiku gümnaasiumidele. Häm-mastuse ja pahameelega saime 1993. aastal tutvuda õpiku autorite hinnanguga 1941. aasta

sõjasündmustele Eestis. Riigikogu komisjoni ORURK-i liikmeid üllatas see, et õpikus korrati fakte kommunistide ajaloo võltsingutest. Komisjoni esimees ja õigusteadlane Jaan Kross oli hämmingus, et Eestis massimõrvu ja külade põletamist korraldanud hävituspataljoniid said autoritelt leebema hinnangu, kui okupantide vastu võidelnud metsavennad. Õpiku tekst oli umbes selline, et metsavennad panid toime ka metsikusi, aga hävituspataljoniide lahingute käigus olevat olnud purustusi. Suurim viga oli 125 000 Saksa okupatsiooni ohvri nimetamine ja selle vale uskumine. Mitmed uurimistöod olid siis juba avaldanud kümnekordselt väiksema arvu, mida sai arhiividokumentidega kinnitada. Näitena lisan kolme komisjoni arvud tsiviilisikute kohta, keda nimetati Saksa okupatsiooni ohvriteks Eestis. Esiteks, ENSV nn Erakorraline Komisjon 1945. aastal nimetab arvu 58 167. Teiseks, Arvo Kuddo komisjon 1990. aastal saab arvu 4314. Kolmandaks, ORURK-i komisjon fikseerib 1994. aastal Viktor Boikovi käsikirjas ohvriteks 5371. Koos Jaan Krossiga me koostasime tookord komisjoni nimel lühikese vastuse õpiku valede kohta ja avaldasime Õpetajate Lehes. Lisasime soovitusel ajalooõpetajatele, et nad koolitunnis mõistaksid moraalselt õigeks 50 aasta vältel bandiitideks nimetatud koolilaste vanaisade põlvkonna.

Äsja tähistasime pidulikult Eesti vabaks saamise 30. aastapäeva. Vabas ühiskonnas oleme edukalt edasi rühkinud ja on põhjust rõõmu tunda eestlaste edusammudest. Kuid okupatsiooni ajast pärit ja teadlikult sisendatud alaväärsuse tunne on alles jäänud. Eespool kirjeldatud väärtõlgendused lähiajaloo kohta võimendavad kahtlust eestlaste vastupanu okupatsioonide tingimustes. Raskustes oma rahvast tundma õppinud vanemal põlvkonnal pole olnud põhjust maha salata väärikat vastupanuvõitlust ja kahelda eestlaste ühtehoidmises.

Sellel suvel põhjustas uuesti pahameelt Maarjamäe Kommunismiohvrite memoriaali nimekirj. Riigikogu otsusega 2002. aastast oli kuulutatud kuritegelikeks massilisi mõrvu ja teisi inimsusevastaseid kuritegusid korda saatnud hävituspataljoniid, NKVD ja KGB eriüksused ja teised oku-

pantide karistusüksused. Otsus sündis koostöös Riigikogu ORURK-i komisjoniga, kui juba 7. juunil 2001 põhiseaduskomisjon võttis vastu kommunismi kuritegusid hukkamõistva dokumendi. Memento uurimisbüroo ERRB on sellest otsusest kui ainuvõimalikust lähtunud siis, kui koostati kommunismiohvrite nimekirju memoriaalile. 2017. aasta detsembris ilmunud raamatuga R-8/6 andis meie büroo memoriaalile kandmiseks 27 278 ohvri nimed. Eesti Mälu Instituudi (EMI) ajaloolased, kes võtsid üle meie andmepanga, otsustasid omamoodi läheneda kommunismiohvritele. Tagaselja ja omavoliliselt vähendasid nad meie, tegelike kommunismiohvrite ühingute aastakümnete jooksul koostatud nimestikke u 5000 ohvri võrra. Kommunismiohvrite memoriaali loomist juhtinud Justiitsministeeriumi töökomisjoni protokollidest me ei leia otsust niisuguse tegevuse kinnituseks ja õigustuseks. Me hindame seda tegu, kui juriidilist ebakompetentsust nende rahvusvahelise õiguse aktide mõistmisel, millega fikseeritakse sõjakuriteod ja genotsiidid. Ja eelkõige on selline tegevus Riigikogu kommunistide kuritegusid hukkamõistva otsuse ignoreerimine ja mitte-mõistmine. Okupantide sõjakuritegusid ja genotsiidikuritegusid fikseeriv Genfi konventsioon on tähtsaim hindamise mõõdupuu. Sõjakuritegu pole võimalik asendada sõjaohvri laialivalguva mõistega, mida võttis kasutusele EMI meeskond, kui ta liitus memoriaali loomise protsessiga päris viimasel etapil. Seepärast me mõistame mõrvatud Eesti sõjaväelendurite lähedaste ja tänase Eesti Õhuväe ohvitseride pahameelt. Memento ERRB nimekirjade raamatutes oli antud täpne statistika sadadest kommunistide mõrvaohvritest 1941. aasta juulikuu u kümne päeva jooksul. Veel on meie hulgas tunnistajaid nendest jõhkratest kuritegudest ja selle kohta on kriminalistika professor Herbert Lindmäe kasutanud terminit rahva ühismälu. Seda argumenti ei tunnista uus põlvkond.

Ma pean vajalikuks selgitada 21. sajandi põlvkonnale okupatsioonivõimude repressioone uurinud Riigikogu komisjoni tööd. Väljapaistvatest teadlastest ja ühiskonnategelastest koostatud laiapõhjaline riiklik ORURK-i komisjon, kokku 28 liiget, oli eriti tugev juriidiliste probleemide

hindamiseks. Komisjoni kuulus 8 juriidilise haridusega liiget; viis endist poliitvangi nii natside kui kommunistide vanglatest ning mõlema okupatsioonivõimu vägedes sõdinud mehed. Komisjoni esimees Jaan Kross oli õigusteadlane, kes arreteriti Tartu Ülikoolist. Komisjoni aseesimees Herbert Lindmäe oli kriminalistika professor Tartu Ülikoolis ning hiljem Riigikohtu liige. Kolmas tunnustatud õigusteadlane oli kahe okupatsioonirežiimi poliitvang Enn Sarv. Tema põhjalik uurimistöo ilmus raamatuna 1997. aastal ja kandis pealkirja „Õiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus.“ Eesti rahvale tekitatud kahjude ja okupatsioonikuritegude hindamiseks oli see töö tõenäoliselt parim nende 42 publikatsiooni seas, mida riiklikust komisjonist alguse saanud meeskond jõudis kokkuvõttes avaldada. Meie lugupeetud autorilt saime tookord teada, et Tartu Ülikooli õigusteaduskond võttis raamatu vastu kui õppematerjali üliõpilastele. Tahan väita, et okupatsioonikuritegude mõistmiseks nii kompetentset meeskonda pole enam võimalik koostada. Uskumatu, et Eesti Vabariigi õiguse aktid ja rahvusvahelise õiguse aktid saavad meie noore põlvkonna poolt nii kummalise tõlgenduse. Uus tõlgendus riivab tugevalt õiglustunnet nendel, kes veel kannavad endas rahva ühist mälu rängast minevikust. Lisan, et eelmisel aastal Justiitsministeeriumis memoriaali jaoks esitatud statuudiga meie, kannatanute esindajad ei nõustunud. EMI juurde lisatud sõjaohvri mõiste on vastuolus memoriaali projekti lähteülesandes fikseerituga. Seda nad ei tea, sest liitusid memoriaali loomise protsessiga päris viimasel etapil. Nii on EMI meeskond võib olla ehk tahtmatult eksitanud Justiitsministeeriumi.

Probleemi mõistmiseks toome lisas avaliku pöördumise teksti, mis 10. juulil käesoleval aastal võeti vastu traditsioonilisel mälestustseremonial Lendurite kivi juures kuriteo paigas Kõnnu metsas.

Peep Varju,
ORURK-i komisjoni tegevesimees aastail 1992
- 2004
19. september 2021

SOOME VABARIIK 104

Soome Vabariigi 104. aastapäeva tähistamise tseremoonia toimus Metsakalmistul ja Soome suursaatkonnas

12. detsember 1919. Briti eskaadri
saabumise aastapäev Vabadussõjas.

Vabadussõjas langenud Briti mere-
väelaste mälestustseremoonia Kaitseväge
kalmistul 13. detsembril 2021

1. detsembri 1924 mässukatsel langenud Kaitseväe kadettide mälestusüritus

Jakob Westholmi Gümnaasiumi õppesõit 18. novembril 2021 Valkla-Sinimäed-Narva

Eesti Kaitseväge 103. aastapäeva tähistamine 16. novembril 2021

Eesti tankid ja tankistid 1. detsembri 1924 punaste terrorirünnaku ajal

Hanno Ojalo

Kergetankid FT 17

Eesti sõjaväes oli 1924.aastal kokku 16 tanki, mis olid koondatud Tallinnas asuvasse Auto-Tankidivisjoni. Neist olid 4 Inglise tankid Mark V ja 6 Prantsuse tankid Renault Ft-17.

Ainus kord, kui Eesti sõjaväe tankid (või pigem tankistid) realselt riiki kaitsta said, oli Kominterni poolt organiseeritud riigipöördekatse ajal 1.detsembril 1924.

Mässuliste plaanidesse kuulus ühe otsustava ideena kompenseerida oma vähest arvu soomusjõuga ehk tankidega. Iseenesest oli idee hea, sest soomusmasina olemasolu andis julgust juurde ründajatele ja masendas kaitsjaid – nii oli mässu mahasurumisel palju abi ühest soomusautost, mille ilmumine juba iseenesest pani kommunistid laiali jooksma.

Igal juhul suundusid mässajate II pataljoni võitlussalgad Juhkentali piirkonda. Selle pataljoni löögirühmad tegutsesid aktiivselt Juhkentali piirkonnas asuvate sõjaväeosade vastu – siin paiknesid nn Mäe kasarmud (Sidepataljon, 10. jalaväerügement, allohvitseride õppepataljon), Aafrika (tänapäeval Võistluse) tänaval Tankikompanii ja tankigaraazh. Lähedal Polgu (tänapäeval Mardi) tänaval aga Ratsapolitsei reserv.

10.rügemendi kasarmud Juhkentali tänaval

Odra tänaval asuvasse salakortereisse olid koondunud löögirühmad, Juhkentali kasarmute vallutamiseks kasutati 27 ründajat. Osa mässulisi tungis ohvitseride kasiinosse ja tappis Piirivalve

nooremleitnandi Harald Buschi, 10. rügemendi nooremleitnandi Helmut Viiburgi ja Sidepataljoni nooremleitnandi Oskar-Martin Punnisoni, kes seal korterite puudumise tõttu ööbima pidid. Eks nad võisid muidugi ka õhtul mõned napsid teha ja seetõttu magasid raskemalt... Seepeale avas valvur mässuliste pihta tule ja need põgenesid. Teine osa mässulistest liikus parajasti kasarmute poole, kui kasarmust väljusid relvastatud allohvitseride õppepataljoni mehed, kes asutasid end minema Valdekule õppelaskmistele. Neid nähes jooksid löögimehed laiali.

15 mässajat murdsid sisse sealsamas olnud Sidepataljoni kasarmusse ja tapsid valves olnud ohvitseri Adolf Elleri, kuid ta oli jõudnud juba häiret anda. Pataljoni kasarmusse olid jõudnud joosta mässuliste hulgas olnud agendid ja paar minutit enne rünnakut sõdurid häire korras üles ajada. Seetõttu võeti punased vastu püssitulega ja löödi nad tagasi.

Auto-Tankidivisjoni rünnak ja kaitse

Auto-Tankidivisjon asus nagu 10. rügementki samuti Juhkentalis Liivalaia ja Aafrika tänava nurgal. 30-meheline salk Julius Linnu juhtimisel pidi vallutama tankikompanii ja sidepataljoni kasarmud ning meelitama sõdurid mässajate poolele. Koos sellega pidid nad ka ühe või mitu tanki välja tooma ja nendega „kontrrrevolutsiooniliste väeosade“ vastu võitlema.

Paraku oli just selles salgas kaks Eesti agenti – Autotankidivisjoni reamees Klemmer ja allohvitser Madisson, kellel õnnestus kohe mässuliste liikumahakkamisel ära joosta ja paar minutit enne rünnaku algust kasarmus sõdurid üles ajada.

Edasi järgnes duell veltveebel Kapteini ja allohvitser Loorentsi vahel, mis näitab veelkordselt, kui suur tähtsus on üksikisikute osa ajaloos.

30 ründajal õnnestus divisjoni reeturist allohvitseri Anton Loorentsi kaasabil kõrvaldatud tunnimees ja vallutada tankide garaazh koos 12 Renault FT 17 tankiga. Kuna keegi peale Loorentsi enda tanki juhtida ei osanud, tegi see reetur 11 tanki sõiduvõimetuks (katkestas neil magneetõhenduse küünaldegaga, mis võimaldas hiljem vajadusel need jälle kiiresti sõidukorda saada).

Seejärel käivitas Loorents ainsa sõidukõlbliku tanki ja sõitis sellega appi mässuliste salgale, kes ründas parajasti taankikompanii kasarmut. Loorents ise juhtis tanki, abiks oli tal mässuline Bernhard Piispea, kes istus kuulipilduja juures. Kuid paistab, et ega ta seda kasutada ei osanud – või kui oskaski, ei olnud tankis enam laskemoona! Nagu allpool loeme, jõudis allohvitser Teer tanki kuulipildujaketta (laskemoonasalve) eemaldada.

hoovi, kus parajasti toimus mässuliste rünnak sõdurite meeskonnaruumile. Veltveebel Rudolf Kaptein aga äratas meeskonna, tulistades revolvrilist lakke, ning koos nooremallohvitser Alfred Kremmeriga viidi meeskond vasturünnakule. Kaptein oli üldse tegija mees – just tema hüppas tanki peale ja tappis läbi vaatluspilu tulistades Loorentsi, mispeale *ülejäanud* mässajad laiali jooksid.

Venemaale põgenenud kommunist Bernhard Piispea, kes oli sündmuste keerises just selles Loorentsi tankis, kirjutas sellest võitlusest ja tankiga kasarmu ette sõitmisest hiljem teistmoodi:

“Otsustasime Loorentsi tankis välja sõita, et sõduritele paanikat teha ja niimoodi võimaldada meie meestelend koguda. Mina istusin ees kuulipilduja juures- tema juhhib tanki. Jõuame kasarmu juurde... Ajame oma sõjalooma ukse lähedale, et saaks sõduritega rääkida, milles asi seisab. Loorents uskus kindlasti, et siis tulevad sõdurid üle... Vaevalt saime uksele lähedale, kui üks sõdur välja jooksis ja küsis: “Kas sina oled Loorents?”. – “Jah,” vastas see. – “Veltveebel, saatan, hoiab mehi kinni – hirmutab.” Lahkub ning räägib sosinal: “Passi peale, ta tuleb sind agiteerima, - lase ta maha, kui ligidale tuleb. Kas oled üksi? Pooled on nõus kohevälja astuma – aga see...” Mõne minuti pärast hõikab juba verekoer ukse peal: “Loorents, tule siia!” Loorents sosistab mulle: “Seltsimees, keegi võttis mu parabel-lumi, anna omama meelitan veltveebli lähedale ja lasen ta maha, siis on kindel, et poisid tulevad meie poole.” Andsin talle oma revolvri. Kuigi ta ettevaatlikult talitas, oli ta siiski hulljulge. Laskis mõned paugud, ei trehvanud. Vihaga tõstis end luugist välja ja laskis uuesti, kuid langes hääletult ise, laskeriist kukkus kolinal mööda

tanki alla. Ma olin üks, ilma laskeriistata, taskus ainult granaat, kuid rikkis kapsliga. Virutasin selle välja ja hüppasin tankilt maha, mida ma juhtida ei osanud.”

Reetur sai oma palga.

Kogu sellest segadusest jutustas hiljem Sidepataljoni allohvitser Johannes Vilibert niimoodi:

„Me olime Mäe kasarmus ja magasime, ega me ei teadnud midagi. Vaat, ma räägin natke selle eellugu. Minuga seltsis lõpetas allohvitser Teer, kes oli õppekompaniis rühmavanemaks. Ja õppekompanii veltveebel oli Schaurup. Nemad olid Sõjavägede Staabi luureosakonna mehed. Me kutsusime neid “tuhandemargasteks”. Nojaa, aga need mehed olid end sidunud kommunistidega. Ega kommunistid saanud teada, kes nad tegelikult on. Ja 1. detsembri hommikul istusivad nad kommunistidega koos Odra tänaval või Drevingi tänaval, kus nende salakorterid olid. Jutt oli ikka niisugune, et sõjavägi pidi kaasa minema. Ja kui nad hommikul veerand kuue ajal kogumiskohast välja tulid, jooksid Schaurup ja Teer minema.

Schaurup jõudis enne mässumehi kasarmusse, äratas poisid, võttis korrapidaja juurest padrunid ja pani püssimehe ukse pääle. Aga eraisikud olid juba järel. Ja nagu esimene sisse tuli, tahtis püssitääki kõrvale lüüa-tääk oli ukse poole-nii tunnimees vajutas kohe... Kui sissetulija ukse vahele maha lasti, oli keegi karjunud: “Äraandmine! Äraandmine!” Ja teised jooksid tagasi. Eks me olime juba riides, kui madin algas. Kaua sõduril riidepanek käib? Mõni minut. Püssid-padrunid rabinal kätte ja jooksime igale poole uste peale.

Meie kasarmu ette sõitis tank ja jäi esimeste uste juurde seisma. Autotanki kompaniis teenis

allohvitser Loorents, kes tegelikult oli kommunist. Aga Teer oli jõudnud tankikuulipilduja ketta ära võtta ja visata üle plangu Afrika tänavale. Loorentsil ei olnud tankis laskemoona, eks ta tuli laskemoonalaost omale padrunisi võtma. Kui nüüd tank seisma jäi, viskas veltveebel Kaptein ennast roomiku kõrvale pikali maha ja, nagu Loorents luugi lahti tegi, laskis tal brauninguga peast läbi. Tank oli kahjutuks tehtud. Autotanki laskemoona ladu oli teise korruse peal meie kasarmus. Ja meie hoidsime seda tule all, lasksime piki koridori, et keegi ei saaks minna laskemoona tooma. Tankile pandi siis jälle õiged mehed peale ja ta seisis kogu aeg otsaga Suur-Juhkentali tänava poole.

Üks salakorter oli neil Gildi tänaval. Sealsamas lähedal oli Sidepataljoni staap ja kasiino sama katuse all. Eks nad tulid ootamatult sisse ja lasksid neli ohvitseri maha. Mehed tukkusid muidugi, eks nad olid napsi kah võtnud, see oli hommikul pärast pühapäeva. Nad olid istunud laua taga.”

Mässujuht Jaan Anvelt aga kurtis hiljem oma nurjunud avantüüri õigustades: “Tankide vallutamise operatsiooni nurjumine lõi kõik meie plaanid segi Juhkentalis. Selle tõttu ei tulnud 10. polgust välja mehi, ei vallutatud allohvitseride kooli nagu see oli ette nähtud. Igal juhul oli tankide vallutamise nurjumine meie pealöögiks. Isegi me ei näinud ette, mis siis teha, kui see operatsioon nurjub. Seltsimehed olid nii veendunud, et tankide vallutamine toimub kindlasti.”

Seega andsid Eesti tankid oma panuse punaste rünnaku nurjamiseks.

Harald Nugiseks 1921–2014

Möödunud aastal täitus 100 aastat Rüütli-risti kavaleri Harald Nugiseksi sünnist

Nugiseks sündis 22. oktoobril 1921 Särevere vallas Järvamaal Vanaõue talus August Nugiseksi ja tema naise Kata perekonnas. Haraldil oli vanem õde Linda ja vend Avelinius.

Harald õppis kohalikus algkoolis, Türi aianduskoolis ja Paide kaubanduskoolis. Oli ka Noorte kotkaste Järva maleva liige.

1941. aasta juulis hoidis kõrvale mobilisatsioonist Punaarmeele ja liitus ta sama aasta augustis vabatahtlikult Saksa sõjaväega. Kapten Artur Asu üksuse koosseisus võttis Nugiseks osa Tallinna vabastamisest punavõimust. Pärast seda teenis ta kuu aega Omakaitstes, 2. oktoobril 1941 astus vabatahtlikuna 185. eesti julgestusgrupi

ridadesse. Sealne teenistusleping lõppes detsembris 1942.

Nii sai Harald Nugiseksist 1943. aasta mais Eesti Leegioni sõdur. Suur sõda aga vajas sõjameestelt tugevat ettevalmistust ja Harald suunati Poolas Debicas asunud Heidelaagrisse, kus paljud Eesti sõjamehed said oma esimese väljaõppe ning karastuse.

Harald Nugiseksil tuli Heidelaagris olla lühikest aega, sest ta suunati kogenud idapataljoni võitlejana Saksamaale Hamburgi lähedale Lauenburgi allohvitseride kooli. See oli tõeline Preisi sõjakool. Nugiseks saabus sinna 1943. aasta augustis ja viibis koolis neli kuud.

Tulevased allohvitserid said seal tõelist „preisi drilli”.

Pärast allohvitseride kooli lõpetamist saadeti vastne *Unterscharführer* Eesti Brigaadi juurde Neveli alla, kus ta sai esimest korda haavata. 21. detsembril 1943 anti Nugiseksile must haavatu-märk ja jalaväe rünnakumärk. 1944. aasta 19. veebruaril saabus Nugiseks koos väeosaga Narva rindele.

1944. aasta 1. märtsil Narva rindel Vaasa sil-lapea Punaarmeelt tagasi vallutamisel üles näi-datud vapruste eest autasustati Harald Nugiseksi 27. veebruaril 1944 II klassi- ja 7. märtsil I klassi Raudristiga ning 20. aprillil Raudristi Rüütliris-tiga.

Seejärel viibis Nugiseks alates 13. aprillist ras-kelt haigestununa pikaajalisel ravil Lõuna-Tiroolis Meranis, kust ta alles oktoobris 1944 naasis oma diviisi Neuhammeris.

5. jaanuarist 1945 märtsi keskpaigani õppis Nugiseks Kienschlagi SS-junkrukoolis, kuid ta ei olnud nende 91 hulgas, kes said *oberjunker*’iks, st ohvitserikandidaadiks. Välja ta ei langenud, kuid ilmselt ei olnud aprilli alguspäevadeks Nugi-seks ja veel väga paljud õppurid jõudnud oman-dada ohvitseristaatuseks vajalikku teadmiste- ja kogemustepagasit. Igal juhul saadeti ta Sileesia rindele 46. rügemendi I pataljoni staabikompa-nii jaoulemaks allohvitserina (*Oberscharführeri* auastmes).

Kui taganev Eesti Diviis laiali hajus, liikus Nugiseks koos salga eesti sõduritega lääne suu-nas. Mõnedel andmetel oli salgas olnud viis meest, kellest kaks olevat põgenema pääse-nud ja läände jõudnud, tšehhid aga vangistasid ülejäänud väidetavalt juba 7. mail. Relvad olid nad juba eelnevalt maha pannud. Tõenäoliselt toimus see siiski 8. mail (nii on kirjas mehe ülekuulamisprotokollis). Kus täpselt, see on segane, sest eestlastel oli sel ajal muudki teha kui kohanimesid meeles pidada. Võibolla Tur-novi lähedal, nagu kirjutab Heino Prunsvelt. Kuid väidetav mahalaskmislugu Laubani juu-res (Luban Poolas) on küll kohaga eksimine, sest nimetatud linn asub Poola Sileesias, mitte Tšehhimaal.

Vihased ja ilmselt purjus tšehhi vabadusvõitle-jad kiskusid eesti sõdurite vormipluusidelt maha eraldusmärgid ja autasud. Tõenäoliselt tabas sama saatust ka Nugiseksi Rüütliristi, kui ta ise polnud seda juba varem kõrvaldanud. On arvatud, et selle aumärgi eest oleks Nugiseks võinud saada kuuli ka sealsamas koha peal.

Ja siis algas Tšehhi põrgu ka Harald Nugisek-sil. Edasise kohta (kuni mehe üleandmiseni vene-laste kätte) on palju erinevaid versioone, kuid levinud juttude põhjal pääsenud Nugiseks kolm korda mahalaskmisest põgenedes, kuid püütud sama palju kordi jälle kinni. Igal juhul on tema eluga pääsemine kindlasti omaette ime.

Tšehhid paigutasid vangistatud seina äärde ja asusid laskevalmis seadma kuulipildujat. Kui eestlased olid juba kindlad, et kohe on nendega lõpp, ilmusid asula kohale Punaarmee sõjalen-nukid, mis tulistasid tegevuspaika oma parda-kuulipildujatest. Seepeale pagenud kabuhirmus tšehhid metsa poole, jättes maha nii oma relvad kui ka vangid. Kolmik jätkas oma põgenemistee-konda, kuni satuti teistkordselt vangki järgmistele Tšehhi punalindimeestele, keda olid sel ajal täis vist kõik Tšehhimaal teed ja metsad. Algas tee-kond uue vangistuskoha poole. Seekordsed vaba-dusvõitlejad olid nutikamad, nad olid teada saa-nud, et SS-lastel peab olema käe alla tätoveeritud veregrupi märk. Kui selline vangki kehalt avastati,

lasti mees kohe maha. Sellest märgist tuleb edaspidi veel üksikasjalikumalt juttu.

Aga Nugiseks püüdis kavalusega saatust trotsida ja kui vangistajad veregrupimärki otsisid, tõstis Harald Nugiseks üles alati parema käe. Las uurivad, kui nad ei tea, et see oli hoopis vasaku käe all. Kuid targemad läbiotsijad uurisid läbi mõlemad käed. Nüüd seati eestlased jälle ühe hoone seina äärde mahalaskmiseks. Taas kordus sama, mehed seati surma ootele seina äärde ja taaskord suunati neile kuulipildujatoru. Kuid tapjate jahmatuseks ei oodanud sageli surmale silma vaadanud sõjamehed vagusalt tuleavamist, vaid talitasid varem kokkulepitud plaani järgi: nimelt pistsid kõik ühekorraga päästva metsa poole jooksu. Kuni tšehhid üllatusest toibusid ja tule suutsid avada, ei suutnud nad eestlasi tabada ja igal juhul olevat põgenemine õnnestunud. Kuid ka seekord ei õnnestunud läände jõuda, satuti kokku suure grupi tšehhi punastega, kes nad juba kolmandat korda vangistasid ja peagi 13. mail venelastele üle andsid. Seekord vähemalt ei üritatud eestlasi tappa. On väiteid, et ka kolmandal korral olevat Nugiseks põgenenud, kuid jälle kinni püütud.

Nugiseks viidi kõigepealt ühte Sileesias Bunzlau (Bolesławiec) asuvasse sõjavangide laagrisse (see asus üsna Neuhammeri lähistel), seejärel liikus ta läbi erinevate vangilaagrite ja aasta lõpus algas rongisõit Siberi vangilaagrisse. Koos teiste eestlastega saadeti Nugiseks novembris 1946 Eestisse, kuid arreteeriti uuesti 13. veebruaril 1947 ja saadeti nüüd juba eriti ohtliku vaenlasena (Rüütlistri kavalerina) uuesti kümneks aastaks Siberi vangilaagrisse.

17. septembril 1953 ta amnesteeriti ja jäi esialgu Siberisse elama. Tagasi Eestisse saabus Harald Nugiseks alles 1958. aastal ja töötas Pärnumaal kuni pensionileminekuni 1981. aastal.

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis ülendati Harald Nugiseks 1994. aastal erukapteniks. 2003. aastal andis kindral Aleksanser Einseln 82-aastasele Harald Nugiseksile üle USA eriüksuslaste medali, millega teda autasutati USA armee koloneli H.C. Donloni poolt.

Kuid juba 2002. esitas Kaitseministeerium ettepaneku autasustada Eesti iseseisvuspäeval presidendi poolt riikliku autasuga Eesti iseseisvuse eest võidelnud Harald Nugiseksi, kuid tema nimi kadus presidendilossis autasustatavate nimekirjast. Ja seda kuni veterani surmani. Tõenäoliselt olid põhjused poliitilised, eelkõige Eesti hea läbisaamine oma NATO liitlastega.

Harald Nugiseks suri 2. jaanuaril 2014. 10. jaanuaril saadeti Nugiseks Tori kirikust viimsele teekonnale. Tema põrm on perekonna soovil paigutatud Tori kirikusse.

Siinjuures tasub ära mainida, et Nugiseksist ilmus tema eluajal ka mitmeid raamatuid kolme autori sulest: Voldemar Pinnilt, Heino Prunsveltilt kui ka Nugiseksi lapselapselapselt Mari Südalalt.

Kuigi riiklikke autasusid Nugiseks ei saanud, omistati talle terve rida muid aunimetusi ja -märke:

2001 anti Harald Nugiseksile Kaitseliidu Valgeristi III klass ja Eesti Reservohvitseride Kogu kuldrist.

2008. aastal andis Eesti Evangeelne Luterlik Kirik talle teeneteristi.

19.oktoobril 2008 anti Harald Nugiseksile Tori kirikus pidulikult tseremoonial üle Eesti Rahva Tänumedal.

2010 – Pärnu linna vapimärk

2009. aastast Eesti Leegioni Sõprade Klubi auliige.

16.aprillil 2011 valis Kaitseliidu noorteorganisatsiooni Noored Kkotkad pealikute keskkogu Nugiseksi organisatsiooni auliikmeks.

10. oktoobril 2015 avati Harald Nugiseksi sünnikodus Järvemaal Vanaõue talus mälestuskivi.

21. oktoobril 2016 avati Laupa põhikoolis Mare Mikoffi loodud Nugiseksi büst.

2021. aastal ilmus Heino Prunsveltilt Harald Nugiseksi 100. sünniaastapäeva puhul raamat „Nugiseks: Rüütlistri noorele sangarile“.

Rüütliristi kavaleri Harald Nugiseksi sünnist möödus 100 aastat

MEENUTUSI AJALOOST

Raimund Piiri mälestused Pärnu lennukoolist

EESTI LENNUVÄE VÕITLUSTEE II MAAILMASÕJAS (2. osa)

(ilmunud ajalehes VÕITLEJA“ mai/juuni 2002)

Eesti lennuüksuste koondamine ja lahkumine Saksamaale

Septembrikuu oli eesti sõdalastele ärev: 4. septembril 1944 Soome katkestas suhted Saksamaaga. Eesti kaitsmine saksa ülemjuhatause silmis oli muutunud mõtetuks Saksamaale. 16 septembril Hitleri päevakäsk käivitas plaani nimega „Aster“ saksa vägede eemaldamiseks Eestist ja Põhja-Lätist. 23. septembril loovutakse Pärnu ja Viljandi.

Saksa väed põgenevad, eesti üksused ei suutnud takistada punaarmee pealetungi. Pärnus Eesti Lennugrupp alustas perekondade registreerimist evakueerimiseks Soome Konsulaadi kaudu Tallinnas. See üritus muutus mõtetuks, sest Soome kavatses alustada rahuläbirääkimisi N. Liiduga juba sept. kuu algusel. Ärevust lennukoolis oli palju, eriti suur oli mure perekonnaliikmete suunamisega Saksamaale. Lennukooli komandör major Habich saatis kpt. E. Reebsi kesköö paiku staabimajja ja käskis selle ridade kirjutajat ilmuda otsekohe komandöri elamusse, kus maja ette oli kogunud eesti lennusalga ohvitserid.

Komandör mainis, et ta püüab vältida asjatuid vaidlusi otseselt ja soovis, et teen eesti juhtkonnale teatavaks järgmist:

1. Eesti Lennuüksused lendavad Heiligenbeili lennuväljale Ida-Preisimaal.

2. Kodumaalt lahkumine pole sunduslik, kes soovib jääda kodumaale, võib teha seda takistamatult.

3. Hommikul saabub kpt. Unt, kes selgitaks olukorda ja suuteline vastama üksikasjaliselt.

4. Mittelendav koosseis lahkub laeval Pärnu sadamast, laeval on ruumi ka lennuväelaste perekondade jaoks.

Kapten Unt saabus 17. septembril hommikuse loenduse ajal ja tegi teatavaks ülalkirjeldatud lahkumisplaani kogu meeskonnale. Alustasin dokumentide põletamisega. Saksa välikomandatuurist saabusid kaks tunnistajat, kes koostasid nimekirja dokumentidest, mis olid klassifitseeritud salajasteks. Seda tegi samuti lennusalga staap. Varem olid juba saadetud meeskonna koosseisu nimekirjad saksa sõjaväe asutustele Saksamaal, kes varustasid ka rahvusvahelist Punast Risti sõdalaste nime, sünniaasta ja tunnustusnumbriga, mida kanti kaelas särgi all kergest metallist ellipsoidkujulise plaadina.

Päev hiljem koputasin ksv. Ilmar Pooli ajutise koduuksele Ilmari palvel — ta oli ameti asjus Tallinnas ja tagasisõiduks puudus aeg. Teatasin üksuse lahkumisest Saksamaale ja abikaasa soovi, et ta koos pisitütre ja esemetega kohvris siirduks üksusele määratud laevale sadamas. Teel kohtusin all linnas omakaitse meeste salka, kelle hulgas oli minu tuttav Tahkuranalt. Ta kaotas oma poja Peipsi äärses lahingus major Riipalu pataljonis. Soovitasin talle jätta püss lähema maja seina äärde ja minna sadamas laevale, seal ruumi on ja teatada endast kpt. Reebstile. Tema vastus oli meelega: „Minu ainus poeg langes lahingus, minu abikaasa on

surnud, mis mul veel oodata jääb, on surm. Ma ei karda!“.

Südames valus oli toitlustaja Raudkivi sõprade soov, et ma keelduks Raudkivile tema pruuti kaasa võtmast. Tütarlaps olevat raskelt tiisikushaige. Raudkivi ilmus minu juurde õhtul sooviga, et ma kannaks tema lapsepõlve sõbratari palgaraamatusse kui tema seadusliku abikaasa. Vaidlesin vastu, et naise ravimine on võõral maal väga küsitav, elame ju „õnnega pooleks“. Tegin muudatused siiski sõduri palgaraamatusse, mis oli ametlikult ka pass. Nende mõlemi saatus sõja lõppemisel jäi mulle teadmata.

Enne kapten Unt'i saabumist oli õhuliikumises tihedat tegevust: Saabusid itaalia Savoia tüüpi transportlennukid, mis välimuselt meenutasid saksa transport- ja reisilennukeid Junkers mudel nr. 52. Maandumisi oli arvult sadasamad lennukid liikusid edasi-tagasi, tuues Pärnusse umbes pataljoni suuruse SS üksuse, mis koosnes suhteliselt hea välimusega noortest sõdalastest. Lennuvälja väravas eesti vahtkond saluteeris, rivi ees marssivad saksa ohvitserid vastasid vastutervitusega s.o. saksa tervitusega, mis tehti peale Hitleri atentaati kohustuseks kõikidele väeliikidele saksa sõjaväes, kaasaarvatud eesti väeüksused.

Pärnu õppeüksus lendas Heiligenbeili Preisimaal ja sealt Frankfurti (Oderi ääres) 19. septembril. Major Habich lahkus Messerschmitt 108. milline sarnanes Me jahilennuk mudel 109.

21. septembril õppekompanii oli laeval ja vabastati trossidest kell 13.13. Plaani kohaselt, staabi meeskond lahkus lennuväljalt umbes tund varem koosseisus käesoleva kirjutuse autori, arveametnik Tallmeisteri, kirjutaja Vaidlaga. Enne seda kompanii kokk oli jätnud meile lõunasöögi soojale pliidile. Istusin just lauaäärde kui ukse avas vene vang. Olin oma püssi jätnud kõõgi akna alla õuepoolsel küljele. Kuid vang oli rohkem ehmunud ja traavis minema. Märkasime vene vange tuhnimas lennuväljal siin-seal ja meile ettenähtud aeg lahkumiseks oli kell 12.

Liikusime koos Pärnu jõe sillale, kus meid peatas trobikond eesti naisi: „Eesti poisid, kuhu te lähete? Toompeal lehvib eesti lipp ja eesti

valitsus on jälle ametis - kas te seda pole veel kuulnud?“ Tallmeister, hirvhammas nagu ta oli. vastas: „Ei meie ei lähe mitte Saksamaale, vaid seda kaudu hoopis Kanadasse metsatööle“. Ainult mina ja Tallmeister pääsesime 1948.a. Kanadasse, metsatööd alustasin aga mina. Vaidla saatus on teadmata tänapäevani, Tallmeister suri aga Torontos, kus elasid ka tema perekonnaliikmed.

Teel sadamasse märkasime saksa minööre silla all tegemas ettevalmistusi silla õhkimiseks.

Puksiirlaev „Käte“ vabanes trossidest ettenähtud ajal, nagu ülal juba märgitud ja liikus Lammasaare suunas, kuhu jäädi peatuma kuni videviku saabumiseni. Laevakapten oli saanud raadio teel hoiatuse, et vene allveepaadid on Riia lähel. Videviku saabumisel jätkasime merereisi ja jõudsim Vindavisse. Seal kuulsime sadamasse saabunud puksiir-paadilt eestikeelset hüüet: „Tallinn on langenud!“

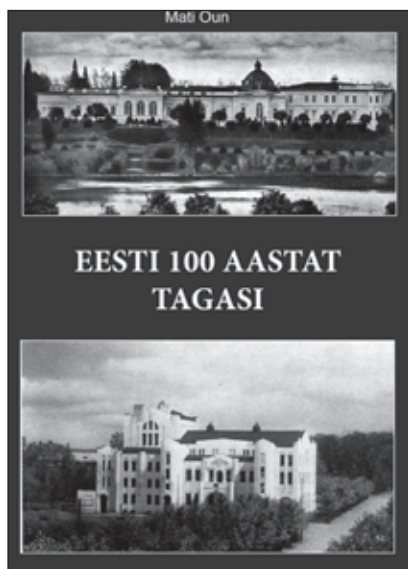
Lahkusime Vindavist keskööl kell 24.00 ja jõudsim Liibavi peale lõunatundi 23. septembril. Liibavis veetsime öö ühes näiteseltsi saalis, kuna puksiirlaev pöördus tagasi Eestisse uue inimlasti peale võtmiseks. Liibavist lahkusime „Ludvigshafeni“ nimelise laeva pardal 26. septembri õhtul ja jõudsim läbi Pillau kanali Königsbergi 29. septembril. Sadamas algas marsitoidu jagamine ja saime üllatavalt rohkelt tubakat. Rivistusime pimedas ja lauluga „Täna me liigume“ liikusime ööbimiskoha suunas, mis asus kusagil peajaama ligidal.

Sõime ühes Punase Risti toitluspunktis. Siin juhtus õnnetus kasvult väikese noorsõdur Rossiga: talle langes kaela tulist suppi. Lahked õed puhastasid noorsõdurit. Enne magamist keegi saksa veltveebel barakkide linnas jutustas suurest tubakanäljast Königsbergis. Märkasime juba varem, et kpt. Reebsi ligunenud eesti „orient“ sigaretid äratasid suurt huvi piirivalvurite seas, millised ta loovutas lahkesti neile nautimiseks.

(Järgneb)

Uued raamatud

Soovi korral küsida Eevi Laula või Marek Nummu käest.

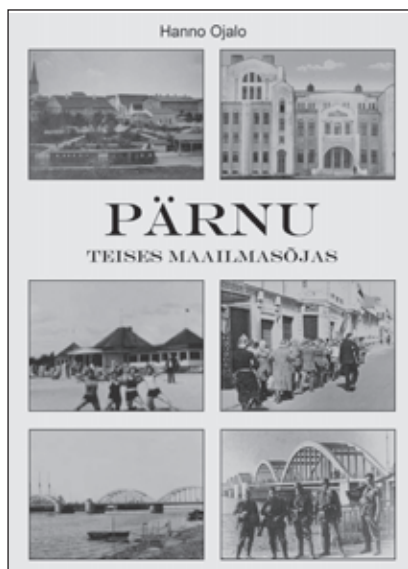

EESTI 100 AASTAT TAGASI

Mati Õun

Siinset raamatut pani autorit kirjutama ootamatu mõte – teha ülevaade, mis ja kes olid saja aasta taguses Eestis ning mida või keda ei olnud.

Kui erinev oli elu Eestis 100 aastat tagasi. Millised olid maa ja rahvas, elu linnas ja maal, poliitikud ja valitsus, tööstus ja põllumajandus, transpordiolud, riigikaitse, politsei, kultuurielu selle kõigis valdkondades ja sportimine, haridus, usuelu, kuid ka kuri-tegevus ja muud pahed.

PÄRNU TEISES MAAILMASÕJAS

Hanno Ojalo

VANA PÄRNU ENNE SÕDA

PUNANE OKUPATSIOON JA ISESEISVUSE LÕPP 1940

SUVESÕDA PÄRNU JA SELLE ÜMBER 1941

PRUUN OKUPATSIOON JA LINNA HÄVING 1944

TEEKOND PÄRNU OBLASTI SUUNAS

VAHEPALAD:

Esimene vahepala. PÄRNU RAUDTEEJAAMA RÄNNAKUD
LINNA TERRITOORIUMIL

Teine vahepala. PÄRNU „TANKID”

Kolmas vahepala. PÄRNU AJALEHED

Neljas vahepala. PÄRNU VÄEOSAD

Viies vahepala. PÄRNU SILLAD

HARALD MÄEPALU

10.03.1924-15.12.2021

Sulgunud on üks ilus eluraamat. Nii sageli oma relvavendade kirstu kõrval seisnud Harald Mäepalu kõned on peetud, nüüd on temagi kutsutud viimsele rivistusele.

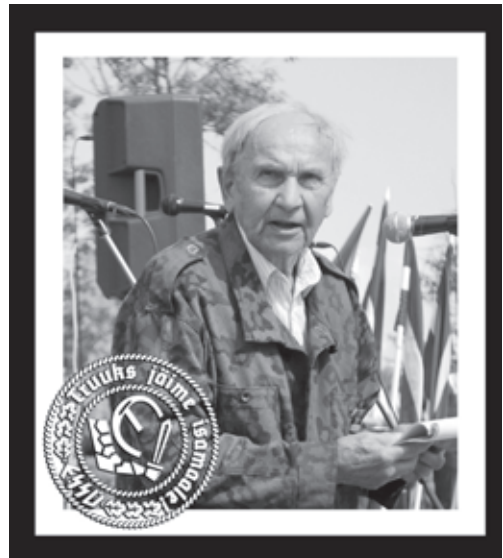
Harald sündis 10. märtsil 1924. aastal Läänemaal Kullamaa kihelkonnas Teenusel sepa peres. Ta oli kolmest vennast keskmine. Tema lapsepõlv möödus Läänemaal, ta õppis Teenuse algkoolis, Märjamaal ja Lihula Gümnaasiumis, sai leeriõnnistuse Kullamaa kirikus.

Teises maailmasõjas võitles Harald saksa mundris Eesti vabaduse eest. Kogu tema sõjatee oli Eesti pinnal. Krivasoos sai ta haavata, kuid leivakott päästis ta elu. Pärast kaotatud sõda said talle osaks jubedad kannatused Volossovo vangilaagris, ellu jäi ta vaid ime läbi ja suuresti tänu sellele, et oli varem teinud palju sporti. Just kehakultuuri asus ta siis, kui selleks lõpuks võimalus avanes, ka edasi õppima ja pühendas seejärel oma elu noorte kehalisele kasvatamisele.

Elutee viis Läänemaa mehe kokku mulgi naisega ja elama asuti Mulgimaale. Harald töötas palju aastaid kehalise kasvatusena ja tööõpetuse õpetajana Mustla keskkoolis, hiljem Viljandi Valuoja põhikoolis. Tema õpilased meenutavad teda kui suure pühendumusega õpetajat, head treenerit, kes oskas oma õpilasi innustada ja hoida, kes valdas tehnikaid ja andis algtõuke. Nii saavutasid paljud tema õpilased spordis märkimisväärseid tulemusi. Suure pühendumusega kujundas õpetaja Mustla kooli staadionit, samas oli ta ka väga hea puutööõpetaja ja tema puutöökoda oli õpilaste sõnul tõeline meistritöökoda.

Harald ehitas perele oma kätega Viljandisse maja.

Kui 1991. aastal moodustati Viljandis Eesti Sõjameeste Sakala Ühing liitus Harald sellega

õige pea ja 1994. aastal valiti ta ESSÜ esimeheks. Relvavennad, kes moodustasid ühenduse tuumiku, hindasid tema head sõnaseadmisoskust, samuti füüsilist vormi. Nende lootus läks täide – Harald elas neist kõigist kauem ja juhtis meie ühingut oma põlvkonnale omase julge ja sirge joonega läbi 27 aasta. Teistes maakondades toimetasid juba nooremad aatekaaslased, Harald Mäepalu oli kõige viimane sõjaliste teenetega vabadusvõitleja, kes organisatsiooni juhina sõna võttis ja kõnesid pidas nii Sinimägedes kui Lihulas, rääkimata loendamatu üritustest ja pidulikest koosolekutest Viljandis.

Kotkaristi kavaler Harald Mäepalu oli meie esimees ja viimane juhatuse liige, koos temaga läheb ühing (aja)lukku. Harald oli rõõmus inimene, kes armastas ilu, vabadust ja euroopa kultuuri. Ta muretses oma kodumaa tuleviku pärast ja lootis, et tõde mineviku kohta tuleb kunagi päevavalgele.

Haraldit jäävad leinama abikaasa, tütar ja tütretütred peredega.

Hääd teed, kallid sõber, aitäh, et olid meiega!

Eesti Sõjameeste Sakala Ühing
Eesti Leegioni Sõprade Selts
Eesti Vabadusvõitlejate Liit

VABALE EESTILE TRUU SURMANI

Jaanuar

Gunnar Vompas
Ülo Käbin
Endel Kask
Boris Mäemets
Leo Mürkhein

Märts

Jaan Nõmm
Marju Toom
Tiit Pöder
Valdeko Raig

Veebruar

Uno Kanarbik
Heiki Magnus
Lembit Zelinski
Evald Sooväli
Ralf Kaup
Marek Nummu
Aadu Jõgiaas

Infolehe toimetus: H. Ojalo - toimetaja, U. Sirp - kujundaja, fotode autor on Aare Hindremäe

Eesti Vabadusvõitlejate Liit

Address: Toompea 8, Tallinn, 10130
Kontakt: Tel. 666 04 30
e-post: vabadusvoitlus@hotmail.ee
<http://www.evvl.ee>